

Захарій Керстюк

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Україна*

ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНЕ ТА СОТЕРІОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ГОНІНЬ ХРИСТІЯН БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Zakhariy Kerstyuk

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

ECCLESIOLOGICAL AND SOTERIOLOGICAL CONSIDERATION OF THE PERSECUTION OF MIDDLE EAST CHRISTIANS

It is proved that the current persecution of Christians in the Middle East is not only dramatic and tragic humanitarian situation but also a special challenge for Christian theology. An ecclesiological and soteriological understanding of the problem of persecution of Christians in the Middle East in a modern-day is analyzed. The biblical-theological understanding of peace means the state of a person living in harmony with God, with himself and with nature. Christian theology emphasizes that peace must be born within, and then become a fact of social reality. According to soteriology, life in the peace of saints and martyrs points to the prospect of eternal being with Jesus Christ. It is emphasized that peacekeeping is linked to personal conversion and transformation (metanoia) in the hope of breaking the circle of injustice and violence. From the point of view of Christian theology, the activity of the sons and daughters of the peace comes from the source of God's love, the reinforcement of which gives the sacraments and reflections on Scripture.

Keywords: Christianity in the Middle East, persecution of Christians, Ecclesiology, Soteriology, Theology, peace.

Сучасна трагічна ситуація християн Близького Сходу, зокрема жорстокі гоніння та переслідування суто через конфесійний чинник, внаслідок подій «арабської весни» має причинами у своїй складності низку аспектів, зокрема політичні, економічні, військові, історичні. Але в нашій представленій статті звернемо увагу на окремий ракурс – богословський, що можна конкретизувати у його еклезіологічному та сотеріологічному вимірах. Вибір цієї сторони драматизму й почасти трагізму християнських церковних спільнот Близького Сходу детермінований тим, що, без перебільшення, апостольський героїзм перед обличчям мученицького вінця і є головним, на наше переконання, у відстоюванні своєї віри у воскреслого Ісуса Христа.

Англiканський єпископ та відомий місіонер Філіп Ян Маунстефен (Philip Ian Mounstephen) в одному зі своїх звітів виразно відзначає факт, який намагаються не помічати у західних суспільствах: «По всій земній кулі, на Близькому Сході, в Азії та Африці, над християнами знуцаються, їх ув'язнюють, переслідують і піддають тортурам. Згідно статистики, християнство – найбільш переслідувана релігія сучасності. Проте західні політики на сьогодні неохоче висловлюються щодо підтримки християн, яким загрожує небезпека»¹. На жаль, такий висновок є реальністю, адже західні політики не бачать для себе та своїх партій політичних дивідендів від розкриття проблеми християн Близького Сходу та інших регіонів, де переслідуються сповідники віри в Ісуса Христа. І це стосується не тільки особливо ліберальних держав, де релігія відіграє малу роль у секулярних суспільствах, але й тих країн, де рівень релігійності досить високий, скажімо,

¹ Mounstephen, P., (2019). *Bishop of Truro's Independent Review for the Foreign Secretary of FCO Support for Persecuted Christians Final Report and Recommendations*. Crown Copyright, 4. <<https://christianpersecutionreview.org.uk>>. (2019, жовтень, 25).

польські чи угорські політики воліють піаритися на націоналістичних гаслах, що передбачають герметичну закритість і перед вимушеними мігрантами з регіонів, охоплених військовими діями. У таких ситуаціях «добропорядні християни» Європейського Союзу не обирають позицію милосердного самарянина, а, радше, самовпевненого левіта, що виправдовуються прагненням зберегти свій зручний світ від вторгнення інших, навіть якщо вони є їхніми співбратами-християнами, яким загрожує голод, приниження, переслідування, насилля і навіть мученицька смерть. Автор представленого детального звіту у кінці документу запропонував низку ініціатив для урядів, дипломатичних представництв західних держав, міжнародних організацій у справі підтримки переслідуваних християн.

Авторитетний богослов папа Бенедикт XVI (2005-2013) відзначає важливість розуміння зв'язку християнської комуні (єдності) та свідчення Євангелії, особливо в контексті викликів переслідувань і небезпек для окремих локальних церков, зокрема на Близькому Сході: «У світлі християнської віри “єдність є життям самого Бога, Який об’являється в Святому Духові, через Ісуса Христа”. Це дар від Бога, який відсилає до нашої свободи та очікує на нашу відповідь. То, власне, з огляду на своє божественне походження, комунія має всезагальний вимір <...> Католицька церква на Близькому Сході знає, що не зможе в повноті маніфестувати тієї комунії в екуменічній та міжрелігійній площині, якщо не оживить її передусім у собі та в кожній зі своїх членів: патріархів, єпископів, священників, ченців, богосвячених осіб та світських. Поглиблення індивідуального життя віри та внутрішня духовна віднова в Католицькій церкві дозволять досягнути повноту життя благодаті й *theosis* (обоження). Таким чином свідцтво набуває переконливості»¹.

Папа римський Франциск у недавньому інтерв'ю для італійської популярної щоденної газети „La Stampa” підкреслив важливість подолання суверенізму європейських держав та необхідність їхньої відкритості перед потребами переслідуваних, зокрема дієво допомогти адаптуватися вимушеним мігрантам, що є чітким євангельським обов'язком християн: «Слід дотримуватися критеріїв. По-перше: приймати, що є християнським, євангельським завданням. Двері повинні бути відчинені, а не зачинені. По-друге: виявляти прихильність. По-третє: допомагати. По-четверте: інтеграція. Водночас уряди повинні вирішувати й діяти розсудливо, оскільки розсудливість – це риса керівників. Вони повинні вирішити, скільки мігрантів можна прийняти»². Окрім холодної статистики, папау цитованому інтерв'ю звертає увагу на важливість «креативності», що допоможе інтегрувати вимушених мігрантів у західних суспільствах.

Глава церков Англійської співдружності (Anglican Communion) архієпископ Джастін Уелбі у впливовому щоденному британському виданні “The Telegraph” (1 грудня 2018 р.) в інтерв'ю, що передувало богослужінню у Вестмінстерському абатстві заради прославлення твердості у вірі християн Близького Сходу з наміренням їхньої молитовної та політичної міжнародної підтримки відзначив, що перебування під постійною «небезпекою смерті» цієї локальної церковної спільноти є гірше, порівняно з «навалою монголів у XIII столітті»³. Епіграфом до статті церковного достойника є слова: «У місці народження нашої віри спільноті загрожує вимирання»⁴. Архієпископ Кентерберійський з особистого досвіду добре знає специфіку життя в Африці та на Близькому Сході, де мав можливість часто перебувати, виконуючи служіння у справах міжрелігійного примирення та миротворчості⁵. У статті він згадав одну особисту зустріч, що свідчить про ранньохристиянське коріння Церкви на Близькому Сході: «Приблизно п'ятнадцять років тому я

¹ Benedict XVI, Pope (2012). *Post-synodal apostolic exhortation “Ecclesia in Medio Oriente”*, 3 <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html>. (2019, жовтень, 27).

² Aleteia (2019). *Papież: Martwię się, ponieważ słyszymy słowa podobne do przemówień Hitlera w 1934 r.* <https://pl.aleteia.org/2019/08/09/papiez-martwie-sie-poniewaz-slyszymy-slowa-podobne-do-przemowien-hitlera-w-1934-r/?utm_campaign=NL_pl&utm_source=weekly_newsletter&utm_medium=mail&utm_content=NL_pl> (2019, жовтень, 28).

³ Welby, J. (2018). In the Middle East, Christians are under grave threat – let us show them they are not forgotten. *The Telegraph*. 1 December 2018. <<https://www.telegraph.co.uk/politics/2018/12/01/middle-east-christians-grave-threat-let-us-show-not-forgotten/>> (2019, жовтень, 29).

⁴ Там само.

⁵ Meet Archbishop Justin Welby. (2019). *The Archbishop of Canterbury* <<https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/meet-justin-welby>> (2019, жовтень, 29).

гостював у домі християнина похилого віку в палестинській Галилеї (саме тут було основне місце проповіді та здійснення чудесних знамень Ісуса Христа – З. К.) біля підніжжя пагорбу, у місцях, де стежини ще пам'ятають самого Ісуса. Я задав цій людині дурне запитання: “А як довго ваш рід визнає християнську віру?” І тоді цей чоловік... здивовано подивився на мене та відповів: “Десь із часів апостола Павла, ймовірно”¹.

Примас Церква Англії виразно та реалістично відзначив, що близькосхідних християн «цілеспрямовано знищують бойовики. У багатьох країнах регіону християни притиснуті між молотом і на ковальнею у суспільствах, які роздираються надзвичайно гострими конфліктами. Багато хто уже втік із регіону. Сотні тисяч християн вигнані з рідних домівок. Багато вбитих, забрані у рабство, вкинуті до тюрем або насильно навернені в іншу віру. Ті, що чудом уціліли в цьому регіоні, задають собізапитання: “а як тут втриматися?” Християнське населення Іраку, наприклад, скоротилося вдвічі з 2003 року, а християнські храми, будівлі та підприємства практично знищені. Християнське населення Сирії скоротилося наполовину з 2010 року. Внаслідок цього жахливого спустошення, християнські спільноти регіону, які колись були основою світової Церкви, тепер опинилися перед загрозою остаточного знищення»².

Архієпископ Джастін Уелбі особливо підкреслив, що всі християни повинні «згадувати християн Близького Сходу в своїх молитвах»³. У цьому молитовному єднанні полягає сутність самої християнської Церкви, яка виступає із зовні невидимою духовною підтримкою своїх співбратів у вірі в Ісуса Христа.

Єпископ Філіп Маунстефен справедливо відзначає, що «християнська віра завжди представлятиме радикальний виклик будь-якій силі, чим викликає на себе значні непорозуміння, чого на сьогодні у світі багато. І я припускаю, що протистояння абсолютній владі, безумовно, є законним та узгодженим із політичним укладом будь-якого демократичного уряду. Справді, християнська віра, що кидає виклик абсолютизму, пояснює, що в цьому і є наріжний камінь західної демократії, та пояснює, що це слід енергійно продовжувати там, де є зловживання»⁴. Це стосується відповідальності християн Заходу не тільки за свої суспільства, але й намагання підтримати своїх єдиновірців в інших регіонах планети.

Про важливість подолати коло мовчання щодо насилля над християнами Близького Сходу пише і Вселенський патріарх Варфоломій: «Жахливі муки та тортури, жахи війни, страждання біженців, етнічні чистки, що відбуваються в той самий час, коли я пишу ці рядки, вимагають від тих, хто дотримується релігійних поглядів та гуманних принципів, розповідати світові про Бога милосердного та довготерпеливого, справедливого й праведного. І, що ще важливіше – вони вимагають від віруючих наслідувати цього Бога у своїх добродіяннях та цінностях. Це єдиний шлях, яким ми можемо уникнути подальшого болю та кровопролиття начебто “в ім'я Боже”, незалежно від того, яке ім'я носить та якими кольорами зображується цей Бог»⁵. Так, у сучасних засобах масової інформації не так часто зустрічаємо інформацію про переслідування християн, адже за цю інформацію не стоять політичні лобісти та ніхто не заплатить щедрий гонорар – доводиться покладатися лише на чесність і відповідальність журналістів, зокрема тих, які себе визнають християнами різних конфесій.

Під час екуменічного молебню в італійському місті Барі папа Франциск відзначив ситуацію лицемірства Заходу перед обличчям переслідування християн на Близькому Сході: «Неприпустимо перетворювати землі Близького Сходу, де народилося Слово Миру, в темні долини безмовності. Досить впертої опозиції, досить жаги збагачення, яка нікому не дивиться в обличчя, а лише захоплює запаси газу й пального, безсовісно ігноруючи загальний дім і те, що енергетичний ринок

¹ Welby, J. (2018). In the Middle East, Christians are under grave threat – let us show them they are not forgotten. *The Telegraph*. 1 December 2018. <<https://www.telegraph.co.uk/politics/2018/12/01/middle-east-christians-grave-threat-let-us-show-not-forgotten/>> (2019, жовтень, 29).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Mounstephen, P. (2019). Bishop of Truro. *Bishop of Truro's Independent Review for the Foreign Secretary of FCO Support for Persecuted Christians Final Report and Recommendations*. Crown Copyright, 7. <<https://christianpersecutionreview.org.uk>> (2019, жовтень, 25).

⁵ Варфоломей, патріарх (2008). *Приобщение к таинству: Православие в третьем тысячелетии*. Москва: Эксмо, 350.

диктує закони співіснування між народами. Нехай буде захищено присутність всіх людей, а не тільки більшості: християни також є та повинні бути повноправними громадянами»¹. Таку вкрай тривожну картину сучасного світу папа Франциск окреслив як «свого роду геноцид, викликаний загальною та колективною байдужістю»².

Папа Бенедикт XVI в апостольському зверненні «Церква на Близькому Сході» (2012), фактично напередодні розгортання драматичних подій у цьому регіоні після «Арабської весни», закликав усіх людей доброї волі, зокрема мусульман і християн, до збереження релігійної свободи, припинення практики насилля, ненависті й дискримінації, долаючи самі причини фундаменталізму й агресії: «Економічно-політична нестабільність, можливість маніпулювати та недостатнє розуміння релігії, зокрема, становлять основу релігійного фундаменталізму. Він стосується всіх релігійних спільнот та чинить неможливим співжиття, яке триває протягом багатьох століть. Із політичних причин він прагне захопити владу, інколи насиллям, над сумлінням кожного та релігією»³.

Молитовні прагнення миру та дієві ініціативи в справах подолання військових конфліктів належать до інтегральної частини християнської віри, адже мир – це не «благо серед інших дібр», але «цілісне благо», повнота й цілісність добра, «в якому зібрані всі інші блага»⁴. Духовне життя християн, віддалених географічно й культурно інших від церковних спільнот Близького Сходу, з теологічної точки зору, пов'язане із ситуацією, яка формується в цій частині земної кулі, в тій місцевості, де ведуться військові дії, а мирне населення страждає від усіх тягарів трагедії війни. Державний Секретар Святого Престолу кардинал П'єтро Паролін 4 серпня 2019 р. на святкуванні в меморіальному комплексі на вершині Чіме-Граппа, де поховані 23 тисячі солдатів різних національностей із часів кривавої Першої світової війни, в північноіталійському регіоні Венето у своїй проповіді підкреслив: «Зажерливість і постійне прагнення нагромаджувати багатства поступово вбиває любов. Настільки, що втрачає значення родинна любов, любов до братів і батьків. Для того, хто став жертвою жадібності, існують лише гроші, й це веде до знищення, як також і до війн»⁵. Церква у всьому світі пов'язана невидимим зв'язком усіх живих християн, що споживають євхаристію, а також тих, які відійшли з цього світу, – в цьому і полягає віра в спілкування святих, а також можливість звертатися до них за допомогою. Карл Ранер у характеристиці відповідальності християн акцентує, що «не можна принципово заперечувати релігійне значення морального прагнення вгору та опосередкованості нашого відношення до Бога через конкретні, внутрішньосвітові моральні рішення. На це в гострій формі вказувало вже благочестя старозавітних пророків. І якщо ми знаємо про євангельську єдність любові Бога і до ближнього, а в наші дні, можливо, пізнаємо цю єдність у більш яскравому вигляді, властивому нашій епосі, то це, власне, знову означає те ж саме, якщо тільки ми не сприймаємо любов до ближнього як певний чуттєвий потяг, але знаємо, що вона може вимагати нашого рішення, нашої відповідальності, також і нашої відмови від чогось, нашої жертвовності, якщо це є справжня любов до вільної, безпосередньо пов'язаної з Богом особистості ближнього»⁶.

Вселенський патріарх Варфоломій в аналізі проблеми війни та миру закликає всіх сучасних християн до особистого внутрішнього преображення – метаної, що нерідко вимагає сміливості та

¹ Сибирская католическая газета (2019). *Папа Франциск в Бари: на Ближнем Востоке альтернативы миру не существует* <<https://sib-catholic.ru/papa-na-blizhnem-vostoke-alternativyi-miru-ne-sushhestvuet/>> (2019, жовтень, 24).

² Седмица.RU (2019). *Представитель Ватикана рассказал о религиозных преследованиях христиан в мире* <<http://www.sedmitza.ru/text/9070230.html>> (2019, жовтень, 24).

³ Benedict XVI, Pope (2012). *Post-synodal apostolic exhortation "Ecclesia in Medio Oriente"*, 30. <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html> (2019, жовтень, 27).

⁴ Коцур, Т. Т. (2019). ЧСВВ. Кардинал Паролін. Мир – це не одне з благ, але цілісність добра. *Vatican news*. <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2019-08/kardynal-parolin-myr-ce-ne-odne-z-blag-ale-cilisnist-dobra.html?fbclid=IwAR0Mzv_AY-p3GUw3-aXnlkfSmWoKwLJsAKxdtBxXKrx2jxYuPs25Waek6U4> (2019, жовтень, 29).

⁵ Там само.

⁶ Ранер, К. (2006). *Основание веры. Введение в христианское богословие*. Москва: ББИ св. апостола Андрея, 566-567.

рішучості, адже «прагнення до діалогу та миру передбачає радикальну відмову від того, що вважається в нашому світі нормативним шляхом виживання і самозахисту. Він вимагає преображення цінностей, що глибоко закорінені у наших серцях і спільнотах та визначають наші реакції на тих, хто кидає виклик нашим поглядам або загрожує нашому способу життя. Духовне преображення – ось наша єдина надія розірвати гріховне коло несправедливості й насилля. Справа в тім, що не можна вирішувати проблеми то війною, то миром, в залежності від ситуації: це сутнісно різні системи, що суперечать одна одній. Між ними слід обрати. Миротворчість – питання особистого й суспільного вибору, перемін у наших думках і діях»¹.

Бенедикт XVI також аналізує богословське розуміння миру, що походить передусім із внутрішнього життя людини: «Згідно Святого Письма, мир є не тільки пактом чи трактатом, що робить можливим спокійне життя, а його визначення не може обмежуватися тільки відсутністю війни. Мир, згідно з його єврейською етимологією, означає: бути наповненим, непорушним, довести до кінця, щоб досягнути інтегральності. Це стан людини, яка живе в гармонії з Богом, з самою собою, з ближнім та з природою. Мир, поки він стане видимим назовні, повинен бути всередині. Він є благословенням. Він є прагненням певної реальності <...> Церква не забуває, що мир є передусім плодом Духа (пор. Га. 5,22), про який слід неустанно прохати Бога (пор. Мат. 7,7-8) <...> Ситуація на Близькому Сході сама в собі є особливим закликком до святості життя. Мартирологи вказують, що святі та мученики, які належали до різних церков, були – а окремі з них і є – живими свідками тієї єдності без меж в Ісусі Христі прославленому, передсмаку нашого “буття з’єднаними” як люду, остаточно з ним поєднаного»².

Логіка християнського духовного життя й богослов’я святих Отців Церква суперечить диктату сили, адже молитва, піст та вчинки милосердя виражають радикальну поставу миротворчості у боротьбі не тільки з невидими ворогами, але й цілком реальними загрозами спокою в сьогоденні. Глава Вселенського патріархату відзначає особливу дієву силу безмовності, мовчання та молитви в інтенціях миру: «безмовний спротив може звучати як тверде “ні” всьому, що порушує мир. Коли ми пробуджуємося до такого мовчання, мир починає вилитися з нас, як вираження милості, яку нам подарував Бог. Мир – у тому, щоб відкласти страх та розвинути на основі любові. Допоки наші дії базуються не на любові, а на страхі, вони не зможуть перемагати фанатизм і фундаменталізм. Миротворчість повинна бути вкоріненою у всеохопній любові Бога»³.

На основі аналізу богословських поглядів провідних представників різних християнських конфесій, що наділені не тільки теологічним авторитетом в академічних колах, але й лідерською харизмою серед християн і впливом у культурній сфері та політичній площині, маємо підстави зробити висновок, що сучасне переслідування християн на Близькому Сході – це не тільки драматична й нерідко трагічна гуманітарна ситуація, але й особливий виклик для християнської теології, зокрема еклезіології (актуалізація розуміння Церкви як містичного тіла Христового, що об’єднує різні спільноти, серед яких особливо відчують євхаристійну жертву ті християни, що терплять приниження й переслідування) та сотеріології (проповідування важливості простягання руки допомоги – як у духовно-молитовному вимірі, так і в площині політичній й економічній дієвості – для страждаючих співбратів, що становить виклик для сучасних християн, їхнього розуміння дороги до спасіння). Мир як особливий дар Святого Духа розуміється як такий, що передусім зароджується в глибині людського серця, а далі опромінює ті громади та суспільства, до яких належать конкретні люди доброї волі, від зусиль і самозречень яких і залежить соціально-політична ситуація. З точки зору християнського богослов’я, діяльність синів і дочок миру походить із джерела Божої любові, підкріплення в якій дають церковні таїнства й поглиблені рефлексії над Святим Письмом.

¹ Варфоломей, патріарх (2008). *Приобщение к таинству: Православие в третьем тысячелетии*. Москва: Эксмо, 325.

² Benedict XVI, Pope (2012). *Post-synodal apostolic exhortation “Ecclesia in Medio Oriente”, 9, 10, 11*. <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html>. (2019, жовтень, 27).

³ Варфоломей, патріарх (2008). *Приобщение к таинству: Православие в третьем тысячелетии*. Москва: Эксмо, 329.

References:

1. Bartholomew, Patriarch (2008). *Priobshchenie k tainstvu: Pravoslavie v tretiem tysiachiletii* [Encountering the Mystery: Orthodox Christianity in the Third Millennium]. Moscow: Eksmo, 368. [in Russian].
2. Benedict XVI, Pope (2012). *Post-synodal apostolic exhortation "Ecclesia in Medio Oriente"* <http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html> (2019, October, 27). [in English].
3. Kotsur, T. T. (2019). Kardynal Parolin. Myr – tse ne odne z blah, ale tsilisnist' dobra. [Peace is not one of good but the integrity of good]. *Vatican news*. <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2019-08/kardynal-parolin-myr-ce-ne-odne-z-blag-ale-cilisnist-dobra.html?fbclid=IwAR0Mzv_AY-p3GUw3-aXnlkfSmWoKwLJsAKxdtBxXKrx2jxYuPs25Waek6U4> (2019, October, 29). [in Ukrainian].
4. Meet Archbishop Justin Welby. (2019). *The Archbishop of Canterbury* <<https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/meet-justin-welby>> (2019, October, 29). [in English].
5. Mounstephen, P. (2019). *Bishop of Truro's Independent Review for the Foreign Secretary of FCO Support for Persecuted Christians Final Report and Recommendations*. Crown Copyright, 176 <<https://christianpersecutionreview.org.uk>> (2019, October, 25). [in English].
6. *Papa Frantsysk v Bari: na Blizhnem Vostoke alternativy miru ne sushchestvuet* [Pope Francis in Bari: There is no alternative to peace in the Middle East] <<https://sib-catholic.ru/papa-na-blizhnem-vostoke-alternativyi-miru-ne-sushchestvuet/>> (2019, October, 24). [in Russian].
7. Aleteia (2019). *Papież: Martwię się, ponieważ słyszymy słowa podobne do przemówień Hitlera w 1934 r.* [Pope: I'm worried because we hear words similar to Hitler's speeches in 1934.]. <https://pl.aleteia.org/2019/08/09/papiez-martwie-sie-poniewaz-slyszymy-slowa-podobne-do-przemowien-hitlera-w-1934-r/?utm_campaign=NL_pl&utm_source=weekly_newsletter&utm_medium=mail&utm_content=NL_pl> (2019, October, 28). [in Polish].
8. Sedmitza (2019). *Predstavitel Vatikana rasskazal o religioznykh presledovaniakh khristian v mire* [The representative of the Vatican spoke about the religious persecution of Christians in the world]. <<http://www.sedmitza.ru/text/9070230.html>> (2019, October, 24). [in Russian].
9. Rahner, K. (2006). *Osnovanie very. Vvedenie v khristianskoe bogoslovie*. [The Foundation of Faith. Introduction to Christian Theology]. Moscow: BBI sv. apostola Andreia. [in Russian].
10. Welby, J. (2018). In the Middle East, Christians are under grave threat – let us show them they are not forgotten. *The Telegraph*. 1 December 2018. <<https://www.telegraph.co.uk/politics/2018/12/01/middle-east-christians-grave-threat-let-us-show-not-forgotten/>> (2019, October, 29). [in English].